

Київський університет імені Бориса Грінченка

КИПИЧЕНКО НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК378:373.3(043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Мартиненко Світлана Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри початкової освіти та методик
гуманітарних дисциплін, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Національна академія педагогічних наук України,
заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Казакова Наталія Вікторівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
завідувач виробничої практики, м. Хмельницький.

Захист відбудеться 31 травня 2016 року о 10 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.06 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04128, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13–Б).

Автореферат розіслано «___» квітня 2016 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Братко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах реформування соціальної, політичної та економічної сфер суспільного життя пріоритетними напрямками розвитку системи вищої освіти є її модернізація і практична спрямованість, що супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці. Інтеграційні процеси, входження Української держави в європейський та світовий освітній простір зумовлюють потребу вдосконалення підготовки фахівців, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Передусім це стосується підготовки майбутніх учителів початкової школи, адже саме від їхньої педагогічної майстерності залежить становлення і розвиток особистості, її мовленнєва діяльність і культура спілкування.

Зростання вимог держави до якості професійної підготовки вимагає оновлених теоретичних і методичних підходів саме до формування комунікативної компетентності, вдосконалення педагогічного спілкування, адже ці складові є невід'ємною ознакою педагогічної майстерності вчителя, запорукою його успішного особистісно-професійного зростання, ефективної взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу.

Концептуальними напрямками вдосконалення професійної підготовки є закони України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Державна програма «Вчитель» (2002), Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2001), Державний стандарт початкової загальної освіти (2011), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013).

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в психолого-педагогічній науці приділяється значна увага професійній підготовці, зокрема таким її аспектам, як: філософія освіти (В.Андрущенко, В.Кремень, В.Огнев'юк); психологічні основи професійного становлення вчителя (О.Божович, О.Леонтьєв, О.Пехота, С.Рубінштейн); формування педагогічної майстерності (І.Зязюн, Л.Кондрашова, В.Семиченко, В.Сухомлинський); професійна компетентність учителів (Н.Бібік, Н.Глузман, І.Зимняя, О.Овчарук, О.Олексюк, О.Пометун, С.Сисоєва, Л.Хоружа, А.Хуторський); готовність до педагогічної діяльності (А.Алексюк, В.Бондар, М.Євтух, Н.Кузьміна, В.Сластьонін, С.Сисоєва). Теоретико-методичні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи розглядаються в дослідженнях О.Дубасенюк, Л.Коваль, С.Мартиненко, О.Матвієнко, О.Савченко, Г.Тарасенко, Л.Хомич та інших учених.

Вагомий внесок у безпосереднє розроблення проблеми підготовки фахівців початкової школи до педагогічного спілкування здійснено у працях М.Вашуленка, Н.Волкової, Г.Бондаренка, А.Годлевської, І.Гудзик, В.Желанової, Л.Мацько, Т.Ладигенської, В.Пасинок, М.Пентилюк. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи досліджувались Л.Бірюк, В.Каплінським, В.Підгурською, Л.Савенковою, В.Усатим, О.Яковлівою.

Методичні аспекти організації педагогічної практики, вдосконалення її змістово-методичного забезпечення увиразнюють наукові розвідки Н.Казакової, С.Кари, Л.Кацової, Г.Кіт, В.Майбороди, В.Юрченка.

Відтак, результати проаналізованих досліджень засвідчили широкий спектр наукових пошуків щодо формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Незважаючи на значний інтерес учених, виокремлена проблема залишається актуальною у сучасних соціальних умовах, оскільки ефективність педагогічної взаємодії вчителя початкової школи з суб'єктами навчально-виховного процесу залежить від уміння орієнтуватися у різних комунікативних ситуаціях, визначати оптимальні шляхи подолання комунікативних бар'єрів, урахувати індивідуальні особливості учнів, їхніх батьків, колег.

Значущість і доцільність обраної проблеми посилюється також низкою суперечностей між:

- постійним зростанням вимог суспільства до підготовки фахівців із достатньо сформованою комунікативною компетентністю в умовах модернізації національної системи освіти та реальним рівнем її сформованості;
- необхідністю модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до комунікативної діяльності під час педагогічної практики та недостатнім науково-методичним забезпеченням цього процесу;
- існуючими науковими напрацюваннями з проблем формування комунікативної компетентності фахівців початкової школи та відсутністю її теоретичного та експериментального обґрунтування.

Актуальність окресленої проблеми, її наукове значення й практичне впровадження, недостатня теоретична й методична розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №1 від 23 січня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол №1 від 31 січня 2012 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Відповідно до об'єкта, предмета й мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у педагогічній теорії та практиці.

2. Уточнити сутність і зміст базових понять дослідження.

3. Розробити структуру комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи та визначити критерії її сформованості.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні та методологічні положення філософії, психології, педагогіки щодо розвитку особистості, єдності теорії і практики, про людину як суб'єкта пізнавальної діяльності, розвиток і всебічне формування особистості; діалектичний метод пізнання, принцип єдності свідомості та діяльності; зміст сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи; принципи їхньої готовності до комунікативної професійної діяльності; форми, методи, прийоми і засоби реалізації організаційно-методичних засад комунікативної підготовки, формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

Теоретичну основу дослідження становлять гуманістична філософія сучасної освіти (В.Андрущенко, В.Кремень, В.Огнев'юк), теорія організації освітнього процесу вищих навчальних закладів (А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Бондар, С.Гончаренко, І.Лернер); формування професійної компетентності педагогів (Н.Бібік, Л.Ващенко, Н.Глузман, І.Зимняя, О.Овчарук, О.Олексюк, С.Сисоєва, Л.Хоружа); особливості професійної підготовки вчителів початкової школи (В.Желанова, Л.Коваль, С.Мартиненко, О.Матвієнко, О.Пехота, О.Пошетун, О.Савченко, Л.Хомич); специфіка організації педагогічної практики студентів на пряму підготовки «Початкова освіта» (О.Абдулліна, Н.Казакова, С.Кара, Л.Кацова, Г.Кіт, В.Юрченко); вдосконалення комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи (Л.Бірюк, М.Вашуленко, І.Гудзик, В.Кан-Калик, А.Капська, Т.Ладиженська, Л.Мацько, Н.Пашківська, М.Пентиліук, Л.Савенкова, С.Скворцова).

Для реалізації мети та вирішення поставлених завдань застосовувалися **методи** дослідження: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, класифікація, систематизація, порівняння, прогнозування та узагальнення – для з'ясування стану досліджуваної проблеми у сучасній теорії та практиці, уточнення сутності базових понять дослідження, визначення змісту та структури комунікативної компетентності, її сформованості у майбутніх учителів початкової школи, обґрунтування та забезпечення педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у процесі педагогічної практики; *емпіричні*: діагностичні (психолого-педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, тестування викладачів, студентів, учителів початкової школи, ранжування, самооцінювання, вивчення результатів проходження педагогічної практики, експертна оцінка), що сприяли визначенню проблеми в практичній діяльності вищих навчальних закладів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) з аналізом здобутих результатів, моделювання – для перевірки ефективності розроблених педагогічних умов, змістово-методичного забезпечення та оцінювання сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи; *статистичні* – для інтерпретації кількісно-якісних показників, установлення статистичної значущості отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилась у Київському університеті імені Бориса Грінченка (м.Київ), Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка (м.Дрогобич). На різних етапах дослідження в експерименті взяли участь 279 студентів денної та заочної форм навчання, яких було об'єднано в контрольні (139 осіб) та експериментальні (140 осіб) групи, а також 37 викладачів вищих навчальних педагогічних закладів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що: *вперше* розроблено структуру комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, яка охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-процесуальний та рефлексивний компоненти, визначено критерії її сформованості (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-процесуальний, емоційно-рефлексивний); обґрунтовано сукупність педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, яка охоплює: вдосконалення змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики; мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх учителів початкової школи до комунікативної компетентності; суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи; *уточнено і розширено* теоретичну сутність і зміст поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи», яке визначається як здатність здійснювати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення професійних завдань під час педагогічної практики; *вдосконалено* змістово-методичне наповнення програм педагогічної практики студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта»; *подальшого розвитку набули* наукові положення про формування комунікативної компетентності в різних категорій студентів – майбутніх учителів початкової школи, що зумовлено особливостями їхнього індивідуального досвіду, розвитком професійно важливих якостей, комунікативним потенціалом.

Практичне значення результатів полягає в розробленні змістово-методичного забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики (доповнено комунікативно спрямованими завданнями і вправами наскрізну програму педагогічної практики студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта»); розроблено спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи» (для студентів IV курсу); діагностичний інструментарій визначення сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців початкової школи під час педагогічної практики, укладено «Щоденник проходження педагогічної (літньої) практики» (для студентів III курсу).

Основні положення, результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів для складання навчальних програм підготовки фахівців початкової школи, вдосконалення змістово-методичного забезпечення педагогічної практики, розроблення методичних рекомендацій, підручників і навчальних посібників із проблем комунікативної компетентності; у самоосвітній діяльності студентів напряму підготовки «Початкова освіта».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (акт №211-н від 26 серпня 2015 р.), факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт №1743 від 23 жовтня 2015 р.), Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (акт №07-10/2549 від 02 листопада 2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (акт №4341/01-55/02 від 10 листопада 2015 р.), навчально-виховний процес ЗНЗ I–III ступенів «Спеціалізована школа №17 з поглибленим вивченням математики» Подільського району (довідка №93 від 12 листопада 2015 р.), школи I ступеня №330 «Русанівка» Дніпровського району м.Києва (довідка №84 від 20 листопада 2015 р.).

Особистий внесок автора. У статтях, опублікованих у співавторстві з С.Мартиненко, особистий внесок дисертанта полягає у визначенні сутності комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, її компонентів; особливостей стилів і стратегій педагогічного спілкування.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у виступах на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, зокрема: *міжнародних*: «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (Київ, 2011); «Акмеологія – наука XXI століття» (Київ, 2011); «Професійна підготовка вчителів: сучасні тенденції та перспективи розвитку» (Луцьк, 2012); «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2012); «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012); «Реалізація компетентнісного підходу у сучасній освіті: реалії та перспективи» (Київ, 2013); «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2013); «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2014); «Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К. Д. Ушинського)» (Київ, 2014); *всукраїнських*: «Студентське самоврядування – середовище розвитку демократичної культури громадянського суспільства» (Київ, 2010); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2011); «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2012); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2012); «Особистісно-професійна підготовка вчителя до здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра» (Київ, 2012); «Риторична освіта молоді: сучасні оцінки і проєкції на майбутнє» (Умань, 2013); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2013); «Інклюзивна освіта у дошкільних навчальних закладах: виклики часу» (Рівне, 2014); «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2012, 2013, 2015); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2015); «Комунікаційні стратегії сучасної школи» (Київ, 2015); *міських* – «Реалізація компетентнісного підходу до формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи» (Київ, 2014); *міжскафедральному семінарі* «Формування професійної компетентності студентів педагогічних ВНЗ в умовах суспільних трансформацій» (Київ, 2013); *педагогічних читаннях* «Методична спадщина М.В.Богдановича: сучасний

контекст» (Київ, 2015); *на засіданнях* кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Публікації. Основні результати висвітлено у 22 публікаціях, із яких: 8 статей – провідних наукових фахових виданнях України, 3 – іноземних виданнях (2 з них входять до наукометричних баз), 6 статей – збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, педагогічних читань, 4 – науково-методичних журналах, 1 – методичне видання «Щоденник проходження педагогічної (літньої) практики».

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (304 найменування, із них 17 – іноземними мовами, 8 – інтернет-ресурсів) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 311 сторінок, із них 181 – основного тексту. Дисертація ілюстрована 26 таблицями і 5 рисунками. Додатки розміщено на 97 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження обраної проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічну і теоретичну основу дослідження; розкрито його наукову новизну, теоретичне і практичне значення; подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** *«Теоретичні основи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики»* здійснено історико-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми; охарактеризовано базові поняття наукової роботи; визначено причини труднощів у спілкуванні під час педагогічної практики та шляхи їх подолання.

Вивчення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у педагогічній теорії уможливив виділити основні напрями сучасних досліджень, які охоплювали такі аспекти: створення концепції суб'єкт-суб'єктного педагогічного спілкування; визначення його структури й особливостей; встановлення складових комунікативних і мовленнєвих здібностей педагога, його емпатії; виокремлення та формування комунікативних умінь майбутніх фахівців; мовленнєвих і немовленнєвих засобів спілкування; пошук ефективних шляхів формування означеної компетентності, а також встановлено значущість педагогічної практики у системі фахової підготовки вчителів початкової школи, особливості, принципи і закономірності її організації та проведення. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців є тривалим і багатовимірним процесом, що відбувається на основі залучення механізмів особистісно-професійного розвитку й самореалізації, тому досить важливо поетапно залучати студентів до вирішення професійних завдань, поступово ускладнюючи їх діяльність залежно від сформованості означеної компетентності, а також мети і завдань педагогічної практики.

За рівнем узагальнення проаналізовано зміст базових понять дослідження. Компетентність визначаємо як готовність і здатність майбутніх фахівців до виконання професійної діяльності, що охоплює знання, вміння, цінності, ставлення та досвід (О.Савченко, Н.Бібік, С.Мартиненко). Комунікативну компетентність майбутніх учителів початкової школи тлумачимо як здатність особистості здійснювати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення професійних завдань, що охоплює: мотиваційно-ціннісний (сукупність гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок у педагогічному спілкуванні); когнітивний (поєднання знань-цінностей, підґрунтям якого є теоретичні мовні та мовленнєві знання, відомості про специфічні особливості педагогічного спілкування); діяльнісно-процесуальний (система комунікативних умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення педагогічного спілкування); рефлексивний компоненти (здатність до самооцінювання та самоаналізу комунікативної діяльності, визначення шляхів її вдосконалення).

Під поняттям «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи» розуміємо цілеспрямований процес вироблення та засвоєння цінностей, теоретичних знань, удосконалення комунікативних умінь, навичок і здібностей, набуття позитивного комунікативного досвіду під час вирішення різнопланових комунікативних завдань як на аудиторних заняттях, так і під час педагогічної практики, яку вважаємо важливою складовою професійної підготовки.

На констатувальному етапі експерименту для осмислення досліджуваного феномену, визначення його реального стану застосовано комплекс діагностичних методів (психолого-педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди зі студентами та викладачами, аналіз програм педагогічної практики, звітної документації). Це уможливило виявити типові труднощі, які відчували студенти під час педагогічної практики, основними серед яких були: проблеми у спілкуванні з учнями (92,4%), їхніми батьками (83,6%), викладачами та вчителями початкової школи (62,8%).

З'ясовано, що характер труднощів мав неоднозначну зумовленість, що пов'язуємо з адаптацією студентів до виконання нової соціальної ролі, вимогами до професійної діяльності та освітнім простором, набуттям досвіду педагогічного спілкування, а також їхніми індивідуальними особливостями й особливостями суб'єктів навчально-виховного процесу (закритість і недовіру в спілкуванні, несприйняття себе як суб'єкта спілкування, комунікативна пасивність і недостатньо виражене власне «Я», конфліктність, агресивність, недостатня саморегуляція). Отримані дані підтвердили припущення про безпосередній зв'язок труднощів із недостатньо сформованими теоретичними знаннями сутності комунікативної компетентності, педагогічного спілкування, часткову обізнаність із їх особливостями, видами і стилями, а також із недостатньо ефективною організацією та проведенням педагогічної практики.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми уможливив зробити висновок про необхідність забезпечення сприятливих педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

У другому розділі *«Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців початкової школи у процесі педагогічної практики»* обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, які охоплюють: удосконалення змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики; мотиваційно-ціннісне ставлення студентів до комунікативної компетентності; суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію у процесі її формування; розроблено критерії, показники, визначено рівні сформованості означеної компетентності.

Аналіз змістово-методичного забезпечення різних видів педагогічної практики дозволив виокремити етапи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи: вступний – навчальна (психолого-педагогічна) (III курс, V семестр, 4 тижні), на якому студенти усвідомлюють цінності педагогічного спілкування та значущість формування комунікативної компетентності; конкретизують засвоєні знання; основний – педагогічна (літня) (III курс, VI семестр, 3 тижні); педагогічна (виробнича) (IV курс, VII семестр, 5 тижнів), передбачав формування позитивних соціально-ціннісних установок під час спілкування, оволодіння конкретними вміннями та навичками; підсумковий – педагогічна (виробнича) (IV курс, VIII семестр, 3 тижні), забезпечував розвиток професійно-педагогічної спрямованості та мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічного спілкування шляхом залучення майбутніх фахівців до активної самостійної діяльності; забезпечення взаємозв'язку та інтеграції знань і вмінь задля здійснення ефективної комунікативної діяльності; формування індивідуального стилю педагогічного спілкування. Запропонована поетапність уможливила підвищити сформованість комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Розширення змістово-методичного забезпечення програм педагогічної практики комунікативними завданнями і вправами дало змогу студентам системно оволодівати соціально-ціннісними установками у спілкуванні, формувати професійні мотиви, ставлення, інтереси, знання-цінності, вдосконалювати вміння, навички, здобувати позитивний комунікативний досвід.

Встановлено, що для успішного проходження педагогічної практики важливою складовою є теоретична підготовка, що здійснюється під час аудиторних (лекційних, семінарських і практичних) занять. Із метою її вдосконалення, розширення змісту до варіативної частини навчального плану включено спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи» (для студентів IV курсу), який мав зінтегрувати здобуті теоретичні знання про комунікативну компетентність, спрямовані на формування взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, вдосконалювати комунікативні вміння. На його вивчення відводиться 72 год/2 кредита ECTS, час викладання визначався експериментальним шляхом. З'ясовано, що найбільш доцільним є VII семестр, адже саме в цей період на завершальній стадії перебуває вивчення теоретичних дисциплін, формування системи педагогічних знань. Визначено, що студенти під час психолого-педагогічної та педагогічної (літньої) практики набувають навичок професійної діяльності, педагогічного спілкування, тому спецкурс сприяв глибшому

усвідомленню, оцінюванню вже існуючого комунікативного досвіду, здійсненню корекції, визначав тематичне спрямування наступної виробничої практики.

Зазначено, що ефективними формами професійної підготовки були проблемні лекції, лекції-діалоги, комбіновані та студійні заняття, виконання творчих проектів, зміст яких сприяв застосуванню активних технологій (рольові ігри, проблемно-пошукові, творчі завдання, педагогічні задачі, ситуації). Майбутні фахівці презентували фрагменти виступів на батьківських зборах, засіданнях методичного об'єднання вчителів початкової школи. Аналіз результатів бесід, вихідного анкетування засвідчив, що 89,3% студентів схвально підтримали викладання спецкурсу, вказали, що його зміст і комплекс проблемних завдань розширює формат педагогічного спілкування, вдосконалює комунікативний досвід.

Обґрунтовано доцільність поєднання традиційних і нетрадиційних організаційних форм, що забезпечували формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи й обиралися з урахуванням її сформованості. До таких форм віднесено: активні, проблемні, інтегровані лекції, творчі, пошукові семінари, семінари-конференції, практикуми, практичні заняття з використанням проектного навчання, комунікативні тренінги, науково-практичні конференції, семінари, «круглі столи», майстер-класи з проблем педагогічної взаємодії, що були закономірно завершальним етапом досліджуваного процесу. Найбільш дієвими для формування зазначеної компетентності є комунікативні тренінги, під час яких відбувається продуктивна взаємодія, розвиток рефлексивних здібностей, змінюються стереотипи, що заважають студентам-практикантам діяти у нестандартних ситуаціях професійної діяльності.

Оптимальними методами формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців під час педагогічної практики визначено: словесні (бесіда, дискусія (диспут, дебати), практичні, творчі, проблемні (аналіз педагогічних ситуацій, кейс-метод, проблемно-рефлексивний полілог), евристичні (евристичні запитання, прогнозування), навчання у співпраці, проектні методи, вправи на рефлексію, групова оцінка, методичне портфоліо. Зазначимо, що найбільш дієвим було виконання студентами комунікативних і комунікативно-організаційних вправ, спрямованих на практичне оволодіння технологією педагогічного спілкування, прийняття оптимальних рішень.

Особливу увагу звернено на необхідність проведення практики у формі педагогічної майстерні, за якої активність фахівців спрямовувалася не лише на засвоєння окремих складових професійної діяльності, а оволодіння компонентами всієї системи. У педагогічній майстерні студенти мали змогу спілкуватися і безпосередньо навчатися у досвідчених і творчих учителів, яким був властивий індивідуальний формат і стиль педагогічний взаємодії.

Доведено, що формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи безпосередньо залежить від мотиваційно-ціннісного ставлення до означеного процесу, емоційного стану учасників, уміння долати бар'єри у спілкуванні, знаходити індивідуальний підхід до співрозмовників. Охарактеризовано основні етапи забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення студентів, а саме: інформаційний (осмислення гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок у педагогічному спілкуванні; розуміння

цінності формування комунікативної компетентності), аксіологічний (формування ціннісного ставлення до педагогічного спілкування; перетворення теоретичних знань на знання-цінності; формування педагогічних переконань) і перетворювальний (осмислене цілеспрямоване опанування педагогічними знаннями, вміннями і навичками для формування комунікативної компетентності, вибір методів і засобів її підвищення), які співвіднесено із завданнями й особливостями різних видів педагогічної практики.

Для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців доцільним було застосування таких методів, як: бесіда-діалог, дискусія, створення ситуацій емоційно-моральних переживань, самоаналіз проведених уроків, виховних заходів, батьківських зборів, аналіз конкретних ситуацій, «незакінчених речень», експертної оцінки, емпатії, які забезпечували їхнє мотиваційно-ціннісне ставлення. З цією метою було розроблено комплексну діагностику, що передбачала вивчення об'єктивних даних про індивідуальні особливості студента, давала змогу виробити реалістичні особистісно-професійні стандарти, програми розвитку й саморозвитку, побудувати гармонійну та продуктивну систему взаємодії.

З'ясовано, що ефективність формування комунікативної компетентності студентів безпосередньо залежить від характеру педагогічної взаємодії викладачів і студентів, для її поліпшення розроблено алгоритм проведення монологічного і діалогічного (полілогічного) спілкування, а також методичні рекомендації для учасників педагогічної взаємодії, спрямовані на подолання конфліктних ситуацій.

Охарактеризовано види суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що вирізняються за ступенем активності та самостійності щодо регуляції студентами комунікативної компетентності під час практики, а саме: спільне визначення педагогом і майбутніми фахівцями завдань і оптимальних шляхів для формування комунікативної компетентності; самоорганізація комунікативної діяльності за рівнями складності, самоконтроль і самокорекція сформованості комунікативної компетентності.

Визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-рефлексивний) та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів під час педагогічної практики. Встановлено, що вияв сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи має високий, достатній, середній, низький рівні, що безпосередньо впливає на якість і продуктивність спілкування з учнями, їхніми батьками і вчителями.

Майбутні фахівці з високим рівнем сформованості проявляють яскраво виражений інтерес до формування комунікативної компетентності; спрямовані на побудову діалогічних (полілогічних) стосунків під час спілкування, мають позитивні соціально-ціннісні установки; чітко оцінюють власні можливості та здібності; повною мірою оволоділи системою теоретичних мовних і мовленнєвих знань, знань про педагогічне спілкування, комунікативних умінь, які творчо застосовують; дотримуються норм педагогічної етики; вміють встановлювати й підтримувати комунікацію на належному рівні, враховуючи настрій співрозмовників; не відчують труднощів під час подолання конфліктів; самостійно створюють комунікативні прийоми і вирішують комунікативні завдання. Студенти з достатнім рівнем розуміють значення комунікативної компетентності, прагнуть оволодівати

новими знаннями та вміннями, необхідними для ефективного педагогічного спілкування; адекватно оцінюють власні можливості та здібності; встановлюють діалогічну (полілогічну) взаємодію, але на певних етапах потребують стимулювання діяльності викладачем, мають позитивні соціально-ціннісні установки; оволоділи системою теоретичних мовних і мовленнєвих знань, знань про педагогічне спілкування, комунікативними вміннями, самостійно комбінують існуючі прийоми педагогічного спілкування, але не завжди ефективно застосовують засоби вербального і невербального спілкування, а також реагують на емоційний стан співрозмовників; відчувають труднощі у конфліктних ситуаціях. На середньому рівні сформованості комунікативної компетентності майбутні вчителі виявляють незначну зацікавленість у педагогічному спілкуванні; для них характерною є нестійка діалогічна спрямованість; епізодичні потреби у самовдосконаленні, поверхневі теоретичні мовні й мовленнєві знання, знання про педагогічне спілкування, застосовуючи які, відчувають труднощі; володіють необхідними комунікативними вміннями, вільно висловлюють власні думки, дотримуючись існуючих норм (допускається незначна кількість помилок), належною культурою спілкування, однак діють здебільшого за аналогією, шаблоном, копіюючи звичний спосіб організації комунікативної взаємодії. У студентів із низьким рівнем відсутній інтерес до педагогічної професії загалом, вони неповною мірою усвідомлюють необхідність формування комунікативної компетентності; керуються псевдоцінностями під час педагогічного спілкування, неадекватно оцінюють власні можливості та здібності; епізодично займаються самовдосконаленням; недостатньо засвоїли необхідний мінімум теоретичних знань і комунікативних умінь, потребують постійної допомоги від викладачів; застосовують шаблони педагогічного спілкування без внесення змін і доповнень; мовлення стилістично недосконале, відсутня самостійність суджень, аргументованість, припускаються помилок під час писемного мовлення; спілкуючись, не враховують емоційний стан співрозмовника.

У **третьому розділі** *«Організація та проведення експериментальної роботи»* відображено етапи та методику педагогічного експерименту; проаналізовано його результати; визначено перспективи подальшого наукового дослідження окресленої проблеми.

Педагогічний експеримент тривав упродовж чотирьох років (2011–2015) і охоплював констатувальний, формувальний та контрольний етапи. На констатувальному етапі обґрунтовувались актуальність і доцільність обраної теми; розроблялась методика проведення експерименту; відбір експериментальної та контрольної груп студентів; визначалися питання для анкетування і тестування з метою діагностування стану сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи (за мотиваційно-ціннісним, рефлексивним компонентом); методики самоаналізу сформованості означеної компетентності (за когнітивним компонентом), що охоплювала запитання про особливості педагогічного спілкування, мету, функції, етапи, стилі; експертного оцінювання сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців; бланків спостережень й аналізу комунікативної діяльності вчителя на уроці (за діяльнісно-процесуальним компонентом), застосування яких уможливило на основі вироблених

критеріїв одержати попередні результати про стан сформованості комунікативної компетентності.

До експерименту було залучено 279 студентів II–IV курсів ОКР «бакалавр», із яких 140 осіб увійшли до експериментальних (ЕГ), 139 осіб – контрольних (КГ) груп. Мета формувального експерименту полягала в перевірці ефективності педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. Нами охарактеризовано зміст диференційованих і комплексних практичних завдань; удосконалено форми організації педагогічної практики (спостереження уроків і виховних занять; проведення ракових зустрічей, уроків, виховних занять, батьківських зборів, консультацій, участь у роботі методичного об'єднання; установча та звітна конференції, творчий звіт), упроваджено в освітній процес спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи» (для студентів IV курсу).

Динаміку сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців експериментальних і контрольних груп визначено за допомогою контрольних діагностичних зрізів, які охоплювали такі методи, як: спостереження за проведенням навчальних і виховних занять, батьківських зборів, виступів на засіданнях методичних об'єднань, звітних конференціях, творчих звітах, проведення консультацій; бесіди, анкетування, тестування, аналіз звітної документації, самоаналіз студентів.

У процесі експериментального дослідження проведено підсумковий зріз сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців; оброблення здобутих емпіричних даних, співвіднесення результатів із поставленою метою і завданнями, коригування розроблених педагогічних умов відповідно до очікуваного результату. Оцінювання здійснювалося відповідно за низьким, достатнім, середнім і високим рівнями сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз та узагальнення результатів формувального експерименту дали змогу констатувати, що у студентів експериментальних і контрольних груп спостерігаються позитивні зміни щодо сформованості комунікативної компетентності: з'явилося усвідомлення гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок у педагогічному спілкуванні, прагнення достатньою мірою оволодіти означеною компетентністю, уявлення про власний комунікативний потенціал. Зазначено, що загалом сформованість комунікативної компетентності майбутніх фахівців експериментальних груп у процесі педагогічної практики підвищилася. Зокрема високий рівень сформованості комунікативної компетентності за мотиваційно-ціннісним компонентом мають 41,8% респондентів у ЕГ і 24,4% КГ; середній відповідно – 48,5% і 38,3% студентів; достатній – 7,3% і 29,4% осіб; низький – 2,4% і 7,9%. Позитивними результатами є зростання високого і середнього, а також зниження достатнього й низького рівнів сформованості комунікативної компетентності за когнітивним компонентом. Щодо сформованості означеної компетентності за діяльнісно-процесуальним компонентом встановлено, що високий рівень мають 26,0% студентів у ЕГ і 13,6% осіб у КГ; середній відповідно – 37,5% і 29,4%; достатній – 25,3% осіб і 36,1%; низький – 11,2% і 21,9%.

Високий рівень сформованості означеної компетентності за рефлексивним компонентом мають 27,13% майбутніх учителів ЕГ і 12,32% КГ; середній відповідно – 38,52% і 28,33% студентів; достатній – 25,71% і 39,06% осіб; низький – 8,64% і 20,29%. Відтак, відсотковий розподіл засвідчив доцільність проведення експериментальної роботи, яка сприяла ефективності формування комунікативної компетентності студентів експериментальних груп під час педагогічної практики.

Дані, що характеризують динаміку сформованості комунікативної компетентності студентів контрольних і експериментальних груп на початку та наприкінці експерименту, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка сформованості комунікативної компетентності
майбутніх учителів початкової школи (у %)**

Рівні	Констатувальний етап		Формувальний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	2,56	2,47	28,37	15,66
Достатній	14,70	15,59	42,35	31,13
Середній	36,59	35,01	21,33	34,04
Низький	46,15	46,93	7,95	19,17

Ефективність експериментальної роботи підтверджено результатами математично-статистичного оброблення даних. Порівняльний аналіз досліджуваних показників, перевірка достовірності та вірогідності результатів здійснювалася з використанням критерію χ^2 Пірсона. Така перевірка дала змогу виявити суттєві відмінності між рівнями сформованості комунікативної компетентності студентів контрольних та експериментальних груп під час педагогічної практики.

ВИСНОВКИ

Теоретичне та експериментальне вирішення проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної школи дало підстави для таких висновків:

1. Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що сучасні педагогічні дослідження спрямовані на створення концепції суб'єкт-суб'єктного спілкування; обґрунтування його структури й особливостей, встановлення сутності комунікативних здібностей і комунікативних умінь майбутніх педагогів, емпатії, дослідження вербальних і невербальних засобів спілкування, пошук ефективних методів і засобів формування комунікативної компетентності, а також принципів, закономірностей, видів та особливостей проведення педагогічної практики у системі фахової підготовки вчителів початкової школи. Охарактеризовано причини виникнення труднощів, яких зазнавали студенти під час спілкування з учнями, їхніми батьками, викладачами і вчителями початкової школи у процесі педагогічної практики, зокрема: недостатні теоретичні знання про сутність комунікативної компетентності, відсутність досвіду педагогічного спілкування, недостатньо ефективна організація та проведення педагогічної практики. З'ясовано, що у навчальних планах підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи (ОКР «бакалавр») неповною мірою представлено дисципліни, спрямовані на

формування комунікативної компетентності, а у змісті програм педагогічної практики не передбачено вирішення комунікативно спрямованих завдань і вправ.

2. Уточнено зміст базових понять дослідження. Комунікативну компетентність майбутніх учителів початкової школи тлумачимо як здатність здійснювати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення під час педагогічної практики професійних завдань. Розроблено структуру означеної компетентності, яка охоплює мотиваційно-ціннісний (сукупність гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок у педагогічному спілкуванні), когнітивний (поєднання знань-цінностей, підґрунтям якого є теоретичні мовні та мовленнєві знання, відомості про специфічні особливості педагогічного спілкування), діяльнісно-процесуальний (система комунікативних умінь, навичок і здібностей, необхідних для ефективного здійснення педагогічного спілкування компонентами), рефлексивний (здатність до самооцінювання і самоаналізу комунікативної діяльності, визначення шляхів удосконалення комунікативної компетентності) компоненти. Під поняттям «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи» розуміємо цілеспрямований процес вироблення та засвоєння цінностей, теоретичних знань, комунікативних умінь і навичок, набуття позитивного комунікативного досвіду під час вирішення проблемно-пошукових завдань на аудиторних заняттях і у процесі педагогічної практики.

3. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що передбачають удосконалення змістово-методичного забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи під час педагогічної практики; мотиваційно-ціннісне ставлення до комунікативної компетентності; суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію під час формування комунікативної компетентності.

Зміст програм педагогічної практики розширено диференційованими дослідницькими, аналітичними та конструктивними завданнями. До навчального плану підготовки (ОКР «бакалавр») введено спецкурс «Основи формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи», який передбачав інтеграцію теоретичних знань, вироблення та вдосконалення комунікативних умінь і навичок. До організаційних форм, що забезпечують ефективність досліджуваного процесу, віднесено лекції-діалоги, проблемні та інтегровані лекції, пошукові семінари, семінари-конференції, творчі практикуми, практичні заняття із застосуванням проектного навчання, комунікативні тренінги, творчу, пошукову науково-дослідницьку роботу, науково-практичні конференції з проблем педагогічної взаємодії, інноваційно-орієнтовану педагогічну практику. Підтверджено ефективність проведення педагогічної практики в формі творчих майстерень, за якої створюються сприятливі умови для адаптації студентів до майбутньої професійної діяльності. Виявлено, що спостереження і проведення ранкових зустрічей, навчальних і виховних занять, батьківських зборів, консультацій, участь у роботі методичного об'єднання вчителів початкової школи; установчі та звітні конференції, творчі звіти є ефективними формами формування комунікативної компетентності студентів під час практики. Здійснено відбір

ефективних методів формування комунікативної компетентності, які охоплюють словесні (бесіда, дискусія (диспут, дебати), практичні, творчі, проблемно-пошукові (аналіз педагогічних ситуацій, кейс-метод, проблемно-рефлексивний діалог, полілог), евристичні (пошукові запитання, прогнозування), навчання у співпраці, проєктні методи, рефлексивні вправи і групове оцінювання, укладання методичного портфоліо.

Охарактеризовано інформаційний, аксіологічний і перетворювальний етапи забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до формування комунікативної компетентності. Розроблено та апробовано комплексну діагностику для встановлення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців до комунікативної компетентності, усвідомлення необхідності її формування, особливостей власної комунікації. З'ясовано, що формування комунікативної компетентності студентів залежить безпосередньо від педагогічної взаємодії з викладачами, з урахуванням цього та для створення позитивного психологічного мікроклімату, регулювання дій, оптимізації педагогічної практики розроблено методичні рекомендації щодо подолання бар'єрів і конфліктів у спілкуванні. Визначено види суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії під час практики, що вирізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентами комунікативних навичок, умінь і досвіду спілкування.

4. Визначено критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення й сприйняття ними системи гуманістичних цінностей у навчально-виховному процесі початкової школи та наявністю позитивних соціально-ціннісних установок у спілкуванні), когнітивний (якість знань, їх осмислення, цілеспрямованість, варіативність), діяльнісний (сформованість комунікативних умінь і навичок), емоційно-рефлексивний (задоволеність від педагогічного спілкування, орієнтація у власних можливостях і здібностях, усвідомлення значення самоконтролю у спілкуванні), а також її показники, що дало змогу встановити високий, достатній, середній та низький рівні.

5. Експериментально доведено, що формування комунікативної компетентності студентів у процесі педагогічної практики набуває ефективності, якщо створюються відповідні педагогічні умови. Результати експериментальної роботи засвідчили, що сформованість комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в експериментальних групах вища, ніж у контрольних, що підтверджує доцільність упровадження розроблених нами педагогічних умов у освітній процес вищих навчальних закладів.

Однак, здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, а лише відбиває основні положення наукової роботи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні положень щодо організації контролю сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців, її розвитку в умовах професійного навчання; проведення компетентнісно зорієнтованої педагогічної практики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Кипиченко Н.С. Поняття «мовленнєва компетентність учителя початкової школи»: сутність і зміст / Н.С.Кипиченко // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, Ін-т проблем вих. НАПН України / редкол. : Огнев'юк В.О., Бех І.Д., Хоружа Л.Л. [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – №16 (2). – С. 32–34.
2. Кипиченко Н.С. Психолого-педагогічна складова мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя початкової школи / Н.С.Кипиченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. УДПУ ім. П. Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. – Випуск 4. – Ч.2. – С. 165 – 170.
3. Кипиченко Н.С. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи / С.М.Мартиненко, Н.С.Кипиченко // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – 2012. – №14 (239). – С.85–89.
4. Кипиченко Н.С. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема / Н.С.Кипиченко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / Криворізький національний університет / за ред. Бакум З.П. – Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ». – 2012. – №36. – С.274–279.
5. Кипиченко Н.С. Діагностування стилів педагогічного спілкування вчителів початкової школи / С.М. Мартиненко, Н.С. Кипиченко // Початкова школа. – № 5. – 2013. – С. 54 – 56.
6. Кипиченко Н.С. Діагностична методика визначення стратегії педагогічного спілкування вчителів початкової школи / С.М.Мартиненко, Н.С.Кипиченко // Початкова школа. – 2013. – № 7 – С. 45–47.
7. Кипиченко Н.С. Педагогічна взаємодія викладачів і майбутніх учителів початкової школи під час практики / Н.С. Кипиченко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. / НУ імені Тараса Шевченка. – К. : Логос. – Вип. №3(24). – 2014. – С.153–158.
8. Кипиченко Н.С. Діагностування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності під час педагогічної практики / Н.С.Кипиченко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. / НУ імені Тараса Шевченка. – К. : Логос. – Вип. №2(27). – 2015. – Т.2.– С.30–38.
9. Кипиченко Н.С. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов / Н.С.Кипиченко // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. – 2013. – №3 (14). – С. 107–109.
10. Кипиченко Н.С. Трудности педагогического общения студентов – будущих учителей начальных классов во время прохождения практики / Н.С.Кипиченко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – №12 (59) декабрь, 2013. – Ч.II. – С.214 – 217.
11. Кипиченко Н.С. Діагностування сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи: критерії та показники / Н.С.Кипиченко // Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. – № 22. – 2014. – С. 18–23.

12. Кипиченко Н.С. Теоретичні аспекти мовної та мовленнєвої компетентності майбутніх учителів початкової школи / Н.С.Кипиченко // Традиції та інновації у підготовці вчителя початкової школи: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 листопада 2011 р. / редкол.: О.Комар, Б.Якимчук та ін. – Умань: УДПУ ім. П. Тичини, 2011. – С.51–54.

13. Кипиченко Н.С. Погляди К.Д.Ушинського на педагогічний такт як складову професійної майстерності вчителя / С.М.Мартиненко, Н.С.Кипиченко // Ідеї К.Д.Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К.Д.Ушинського) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 20– 21 лют. 2014 р. / М-во освіти і науки України. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благодійна організація «Благодійний фонд ім. К.Д.Ушинського», Благодійний фонд сприяння розвитку освіти ім. Б. Грінченка ; редкол. : В.О.Огнев'юк, Л.Л.Хоружа, В.І.Ковальчук, О.С.Зубченко. – К. : Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, 2014. – С. 33–38.

14. Кипиченко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: основні етапи / Н.С.Кипиченко // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 30–31 грудня 2014 р. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.195–197.

15. Кипиченко Н.С. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів початкової школи до комунікативної взаємодії з учнями / Н.С.Кипиченко // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. V щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 09 квітня 2015 р. / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім.Б.Грінченка ; за заг. ред. Огнев'юка В.О.; [ред. кол.: В.О.Огнев'юк, Л.Л.Хоружа, В.В.Прошкін, О.В.Дудар]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С.93–100.

16. Кипиченко Н.С. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічній майстерні / Н.С. Кипиченко // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 21–22 квітня 2015 р. / ред. колегія: Є.М.Потапчук (голов. ред.), Т.Л.Левицька, Л.О.Подкоритова, В.К.Гаврилькевич, О.В.Варгата, Л.Г.Параскевич / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, каф. практи. психол. та педагог. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – С. 77–78.

17. Розвиток комунікативних умінь учнів початкової школи на уроках математики (за підручниками М.Богдановича) / Н.С. Кипиченко // Методична спадщина М.В.Богдановича: сучасний контекст : матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, 19 листопада 2015 р., Київ.

18. Кипиченко Н.С. Проведення батьківських зборів у першому класі / С.М.Мартиненко, Н.С.Кипиченко // Початкова школа і сучасність. – № 2. – 2014. – С. 31–38.

19. Кипиченко Н.С. Традиції святкування Нового року / Н.С.Кипиченко, Т.В.Кривошей // Початкова школа і сучасність. – № 3. – 2014. – С. 5–7.

20. Кипиченко Н.С. Діагностування потреб учителя початкової школи у педагогічному спілкуванні / Н.С.Кипиченко // Початкова школа і сучасність. – №4. – 2014. – С. 41–44.

21. Кипиченко Н.С. Як зробити літо веселим і казковим / Н.С. Кипиченко // Початкова школа і сучасність. – № 6(10) – 2015. – С. 3–7.

22. Кипиченко Н.С. Щоденник проходження педагогічної (літньої) практики: для студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» / Н.С.Кипиченко. – К. : Київ. ун-т ім.Б.Грінченка. – 2014. – 68 с.

Кипиченко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено проблемі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики як важливої складової професійної підготовки.

У дисертаційній роботі подано результати теоретико-експериментального дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, а саме: здійснено аналіз стану дослідженості проблеми у педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів; розкрито сутність понять «комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи», «формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики»; розроблено структуру комунікативної компетентності, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-процесуальний і рефлексивний компоненти; визначено критерії, показники та рівні її сформованості (низький, достатній, середній, високий) майбутніх учителів початкової школи; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, до яких віднесено: вдосконалення змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики; мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх фахівців до комунікативної діяльності у процесі педагогічної практики; суб'єкт-суб'єкту педагогічну взаємодію у процесі її формування.

Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців початкової школи під час практики.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи, формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Кипиченко Н.С. Формирование коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе педагогической практики. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2016.

В диссертационной работе представлены результаты теоретико-экспериментального исследования процесса формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов в процессе педагогической практики, проанализированы актуальность, целесообразность, степень исследования избранной проблемы в педагогической теории и практике.

На основе изучения различных подходов к пониманию ключевых дефиниций диссертации уточнена сущность каждого из них, что позволило обосновать понятие «коммуникативная компетентность будущих учителей начальной школы», очертить ее структуру: мотивационно-ценностный (система гуманистических ценностей в учебно-воспитательном процессе и положительных социально-ценностных установок педагога в общении); когнитивный (овладение знаниями-ценностями, основой которой является теоретические языковые и речевые знания, а особенностей педагогического общения как основы эффективной организации учебно-воспитательного процесса начальной школы); деятельно-процессуальный (система умений и навыков, необходимых для продуктивного осуществления педагогического общения); рефлексивный (способность к самооценке и самоанализу коммуникативной деятельности, определение путей совершенствования коммуникативной компетентности). Определены критерии, показатели и уровни сформированности коммуникативной компетентности (высокий, достаточный, средний и низкий) будущих учителей начальной школы.

Очерчены и экспериментально проверены педагогические условия формирования коммуникативной компетентности студентов, к которым отнесены: совершенствование содержания, методических принципов, форм (коллективно-групповой, самостоятельной и индивидуальной работы), методов и приемов (проблемных, коммуникативных, дискуссионных, деловых игр, решение задач), обеспечивающих эффективную реализацию коммуникативного потенциала будущих учителей; мотивационно-ценностное отношение будущих педагогов к развитию коммуникативной компетентности; субъект-субъектное педагогическое взаимодействие в процессе ее формирования. Обобщение результатов исследования позволило разработать и внедрить в практику преподавания спецкурс «Основы формирования коммуникативной компетентности учителя начальной школы», в процессе изучения которого интегрируются теоретические знания, направленные на повышение коммуникативной компетентности, формирование взаимодействия с субъектами учебно-воспитательного процесса, вырабатываются практические умения и навыки коммуникативной деятельности.

Изложены организация, методика и результаты проведенного педагогического эксперимента, анализ которых засвидетельствовал значительное увеличение показателей высокого и достаточного уровней сформированности коммуникативной компетентности студентов экспериментальных групп по сравнению с контрольными. Результаты эксперимента подтвердили эффективность предложенных педагогических условий формирования коммуникативной компетентности будущих учителей начальных классов во время практики.

Дальнейшего развития получили идеи результативности формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки и прохождения практики, научного осмысления

феномена «коммуникативная компетентность» как важного аспекта профессиональной подготовки студентов в педагогическом вузе, способность к взаимодействию с участниками учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, коммуникативная компетентность будущих учителей начальной школы, формирование коммуникативной компетентности будущих учителей начальной школы в процессе педагогической практики.

Kypychenko N.S. Future primary school teachers' communicative competence forming in the process of pedagogical practice. – Manuscript.

The thesis for Candidate's degree of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Borys Grinchenko Kyiv University – Kyiv, 2016.

The results of theoretical and experimental research of future primary school teachers' communicative competence forming in the process of pedagogical practice are presented in the thesis. The analysis of state of problem researches in the pedagogical theory and higher educational establishments' practice was carried out; its structure (that includes motivational and value, cognitive and activity-processual components) was proved; criteria, indicators and levels of future primary school teachers' communicative competence formedness (elementary, sufficient, intermediate, advanced) were defined; pedagogical conditions (that include: improvement of content, forms and methods of future primary school teachers' communicative competence forming in the process of pedagogical practice) of future primary school teachers' communicative competence forming were grounded, worked out and experimentally validated; future professionals' motivational and value attitude toward communication in the process of pedagogical practice; realization of subject-subject pedagogical interaction in the process of its formation were carried out specifically.

Key words: competence, communicative competence, future primary school teachers' communicative competence forming, future primary school teachers' communicative competence formedness on the pedagogical practice.

Підписано до друку 26.04. 2016 р. Формат видання 60х84/16.

Ум. др. арк. 1,4 Тираж 100 пр. Зам. № 6-059

Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.